

IRAQI
Academic Scientific Journals

العراقية
المجلات الأكاديمية العلمية

ISSN: 2663-9033 (Online) | ISSN: 2616-6224 (Print)

Journal of Language Studies

Contents available at: <https://jls.tu.edu.iq/index.php/JLS>

The jokes of “Rishtai Mirwari “ From the Angel of linguistics ambiguity

Assistant Professor. Hamza Hussein hama *

Department of Kurdish Language –University of Raparin

hamza.hussein@uor.edu.krd

&

Lecturer. Hersh Chato Hussein

Ministry of Education – Pishdar Education

hersh.chato@gmail.com

Received: 14 /8/ 2023, Accepted:5 /9 /2023, Online Published: 31/ 3 / 2024

Abstract

This research entitled (The jokes of "Rishtai Mirwari" from the angle of linguistics ambiguity), is an attempt to analyze its jokes in terms of meaning. Ambiguity is generally viewed as an aspect of the semantic level, so it is assumed that ambiguity plays a major role in the production and creation of humor; Especially the jokes of the "Rishtai Mirwari", so the study aims to demonstrate how ambiguity affects the construction of jokes. It also wants to answer an issue, such as; the question of whether the phenomenon of ambiguity in language is of particular importance; to what extent is it reflected in the language of humour. Therefore, the study assumed that cultural ambiguity (synonymy, polysemy) are more widely reflected than other types of ambiguity in jokes (Rishtai Mirwari), because this type of ambiguity is mainly at the level of meaning and the

* **Corresponding Author** Hamza Hussein, **Email:** hamza.hussein@uor.edu.krd

Affiliation: Raparin University - Iraq

© This is an open access article under the CC by licenses <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

ambiguity is reflected as a semantic game in old jokes. The scope of the research, which is within the framework of the volumes of (Rishtai Mirwari), written in Central Kurdish, mainly relies on the method of (analytical-descriptive) statistics. Also, because much has been said about ambiguity in scientific research mediums, ambiguity has been discussed according to the needs of the subject.

Obscurity in Kurdish Jokes: The Jokes of "Rishtai Mirwari" As Example
Hersh Chato Hussein: Qadirawa Basic School, Pshdar Education, Sulaimani Education General Directorate, Ministry of Education, Kurdistan Region, Iraq.

This research entitled (Obscurity in Kurdish Jokes, Jokes of "Rishtai Mirwari" as an Example), is an attempt to analyze its jokes in terms of meaning. Ambiguity is generally viewed as an aspect of the semantic level, so it is assumed that ambiguity plays a major role in the production and creation of humor; Especially the jokes of the "Rishtey Mrwari", so the study aims to demonstrate how ambiguity affects the construction of jokes. It also wants to answer an issue, such as; the question of whether the phenomenon of ambiguity in language is of particular importance; to what extent is it reflected in the language of humour. Therefore, the study assumed that cultural ambiguity (Homonymy) are more widely reflected than other types of ambiguity in jokes (Rishtey Mrwari), because this type of ambiguity is mainly at the level of meaning and the ambiguity is reflected as a semantic game in old jokes. The scope of the research, which is within the framework of the volumes of (Rishtey Mrwari), written in Central Kurdish, mainly relies on the method of (analytical-descriptive) statistics. Also, because much has been said about ambiguity in scientific research mediums, ambiguity has been discussed according to the needs of the subject.

Keywords: Rishtei Mrwari, joke, Linguistic Ambiguity, Homonymy, polysemy.

نکت فی (رشته ی مرواری) من منظور الغموض اللغوي

ا.م.د. همزه حسين حمه

قسم اللغة الكردية – كلية التربية – جامعة رابرين

و

م. هيرش چهتو حوسين

وزارة التربية والتعليم – تعليم بشدر

المستخلص

الغموض في النكتة الكردية، نكت (رشته ی مرواري) أنموذجا. هذا البحث الموسوم ب (الغموض في النكات الكردية محاولة لتحليل نكات (رشته ی مرواري) من جهة المعنى. فالغموض ينظر إليه

بشكل عام على أنه مستوى من السيمانتيك، لذا فالغموض يحتمل أن يكون له الأثر الرئيس في إنتاج وخلق النكات، خاصة نكت(رشتهى مرواري)، لذلك يهدف البحث أن يصل إلى أثر الغموض في صنع النكات، ويحاول الإجابة عن السؤال الآتي: ما ظاهرة الغموض وأهميتها الخاصة في النكات الكردية من الجانب اللغوي، فالبحث يتوقع أن يكون للغموض المعجمي(المشترك اللفظي، وتعدد المعنى) وجوده في النكات أكثر ورودا وظهورا في الموضوع الذي يراد التطرق إليه، مقارنة بالموضوعات التي يتجلى فيه الغموض. فالغموض الوارد في النكت يتجلى بشكل فعال ومباشر في التوسع في المعنى، وتنعكس في النكات القديمة. وحدود البحث ينحصر في أجزاء كتاب (رشتهى مرواري) المكتوبة باللهجة الوسطية الكوردية، ويعتمد البحث على المنهج التحليلي الوصفي الإحصائي، وقد أشبعت الكتابة في الأوساط العلمية والبحوث الأكاديمية حول موضوع الغموض. لذلك يتجنب البحث الخوض فيه.

الكلمات الدالة: رستهى مرواري، المشترك اللفظي، النكت، التعددية في المعنى، الغموض اللغوية.

نوكتهكانى "رستهى مروارى" لهروانگهى لئلى زمانيهوه

پ.ب.د. همزه حسين حمه – بهشى كوردى – كوليژى پەروەردە – زانکۆى راپەرین

و

م. هيرش چەتۆ حوسين – وهزارهتى پەروەردە - پەروەردەى پشدر

پوخته

ئەم تويزينهويه به ناوئيشانى نوكتهكانى "رستهى مروارى" لهروانگهى لئلى زمانيهوه، هەولێكه بۆ شیکردنهوهى نوكتهكانى "رستهى مروارى" لهرووى سيمانتيكيهوه. بهشيوهيهكى گشتى لئلى زمانى وهكو لاينهيكى ئاستى سيمانتيك سهردهكریت، لهبهرئوه گریمانهى ئهوه دهكریت، كه لئلى زمانى رۆلێكى سههكى ببینیت له بهرهمههينان و دروستکردنى نوكتهدا؛ بهتايهتیش نوكتهكانى (رستهى مروارى)، تويزينهوهكه دهيویت بزانییت تا چ راددهیهك لئلى زمانى كاریگهرى له دروستکردن و بنیاتنانى نوكتهدا ههیه. ههروهها دهيویت وهلامى پرسیک بداتهوه، وهك؛ پرسى ئهوهى كه دیاردهى لئلى له زماندا گرنگی و بايهخى تايهتهى خوى ههیه؛ تا چهند له زمانى نوكتهدا

رهنگیداو متوهه. بویه توژیینهوه که گریمانه ی نهوهی کردوهه، که لیلی فهرهنگی (هاوبیژی) بهشیوهیهکی فراوانتر لهچاو جورهکانی دیکه ی (لیلی)دا له نوکتهکانی (رشته ی مرواری)دا بهرجهسته بکرین، چونکه نهمجوره لیلیه بهشیوهیهکی سهرهکی خوی له ناستی سیماننیکدا دهبیننهوه و لیلیهکesh و هک گهمهیهکی واتایی له نوکته ی کوندا رهنگداتوهه.

سنوری توژیینهوهکه، که له چوارچیوهی بهرگهکانی (رشته ی مرواری)یه، که به زاری ناوهراستی زمانی کوردی نوسراون، بهجوریک بهشیوهیهکی سهرهکی پشت به ریباری (وهسفی - شیکاری) ناماری بهستوهه. ههروهه له بهر نهوهی له ناوهندهکانی توژیینهوه زانستییهکاندا زور لهسهر لیلی گوتراوه، بویه بهپی پیوستی بابهتهکه باس له لیلی کراوه.

وشه کلییهکان: رشته ی مرواری، نوکته، لیلی زمانی، هاوبیژی، فرهواتایی.

پیشهکی

۱-۰. **ناونیشانی توژیینهوهکه:** بریتیه له (نوکتهکانی "رشته ی مرواری" لهروانگهی لیلی زمانیهوه)، ههولیکه بو شیکردنهوهی نوکتهکانی (رشته ی مرواری)؛ که له ریگهی لیلییهوه له زماندا دروستدهبن.

۲-۰. **گرنگی توژیینهوهکه:** گرنگی نهه توژیینهوهیه لهوهدایه؛ که دهکریت ببینه سهرچاوهیهکی گرنگ بو نهوانه ی لیکولینهوه له بواری (نوکته)دا دهکن، چونکه دهبینه بهرچاو روونیهک بو چونبیهتی دهستنیشاندردنی لیلی و جورهکانی له گالتهوگهپدا و تیماندهگهینیت تا چند له نوکتهدا رولیان له بنیاتانی نوکته و دهبرینی مههستی ناخپور به خرۆشانی پیکهینهوه ههیه. ههروهه نهوهشمان بو رووندهکاتوهه، که لیلی و هک لایهنیکی زمانی دهبینه ههونیک بو جوریک له جورهکانی گالتهوگهپ؛ که نوکتهیه.

۳-۰. **گریمانه و پرسپاری توژیینهوهکه:** گریمانه دهکریت لیلی فهرهنگی (هاوبیژی و فرهواتایی) له لیلی ریزمانی بهتایبیت (رۆنایی) کاریگر بیان له نوکتهکانی (رشته ی مرواری)دا زیاتر بیت. نهه توژیینهوهیه ههولدهدات وهلامی چند پرسپاری کبداتوهه، و هک؛ لیلی زمانی تا چند و تا چ ریژهیهک رۆل دهگیریت له دروستکردنی نوکتهکانی (رشته ی مرواری)دا؛ ههروهه کام جوری لیلی له نیو جورهکانی لیلیدا ریژهی زیاتره له دروستکردنی نهه نوکتانهدا؛ ههروهه له ههوارانهی که لیلی دروستدهکن له زماندا؛ ئایا له نوکتهشدا به ههمانشیوه رولیان ههیه؟

۴-۰. **ریبار و کهرهسته ی توژیینهوهکه:** لهه توژیینهوهیهدا ریباری (وهسفی- شیکاری) بهکار هینراوه، لهچوارچیوهی نهه نوکتانهی که تهموژی بیان تیدایه و بو بهشی پراکتیکیش پشت به ریباری (ناماری) بهستراوه، بو نهوهی نهجامی داتاگان له ریگهی پروگرامی (Excel) شیکرینهوه و بخرینهروو. بو نهه مههستهش تهنیا نوکتهکانی (رشته ی مرواری)؛ بهرگهکانی (۱ تا ۸) بو لیلی له نوکتهی کوردیدا و هرگیراون و نهجامهکی خراوتهروو، بهلام لهبهر دهر نهچوون له چوارچیوهی قهبارهی توژیینهوهکه؛ نهمانتوانیوه یهکه یهکه نوکتهکان بخهینهروو، بهلکو تهنیا ژمارهی لاپهرهکه و بهرگهکی و کاکلهی نوکتهکه و جوری لیلییهکی له بهرانبهریدا خراوتهروو. لهگهل نهوهشدا بهستهری کتیهکه بهشیوهی (pdf) و نۆلاین دهخهینهروو. ههروهه کهرهسته ی توژیینهوهکه بو

روونکر دهنوهی لیلی له نوکتهی کوردیدا؛ له نوکتهکانی (رشتهی مرواری) دهرنهچووین و هر لهو جوارچیوهیدا جورمکانی لیلی له نوکتهی کوردیدا سهلمینز او.

۵-۰. ناوهرؤکی تویرینهوهکه: نهم تویرینهوهیه جگه له پینسهکی و نهنجام و لیستی سرچاوهکان له دوو بهش پیکهاتووه، بهمشیهوه:

بهشی یهکم بهناونیشانی (هندی لایهنی لیلی له زمانی کوردیدا) لهم پینج تهوره پیکهاتووه، بهمشیهوه: (چمک و پیناسهی لیلی، هویهکانی پهیداوونی لیلی له زمانی کوردیدا، چمک و پیناسهی هاوپیژی، هویهکانی پهیداوونی هاوپیژی له زمانی کوردیدا، چمک و پیناسهی فرمواتایی، هویهکانی پهیداوونی فرمواتایی له زمانی کوردیدا).

بهشی دووم پیکهاتووه له: (ههلینجانی لیلی؛ گویرانهوهی، رۆنایی، هاوپیژی، فرمواتایی)یه، که زیاتر پراکتیکیه و له یهک تهورهی سرهکی پیکهاتووه: که دهرهینان و نامار و خستنهرووی جوری لیلییهکان له نوکتهکانی (رشتهی مرواری)دا؛ کراوه، لهکو تاییشدا لیستی سرچاوهکان و پوختهی تویرینهوهکه به زمانهکانی عهرهیی و ئینگلیزی خراونهتروو.

بهشی یهکم

۱. هندی لایهنی تیوری دهربارهی لیلی زمانی:

۱-۱. چمک و پیناسهی لیلی: لیلی (ambiguity) وهکو لایهنیکی زمانهوانی له ههموو ناستهکانی زماندا ههیه، بهلام زیاتر پهیونده به ناستی سیماننتیکی زمانهوه. زمانیش دهریکی یهکجار بالا له ژبانی مروفا دهبینیت و بی بوونی زمان کومهلی مروفا نایهته کایهوه. (محمد معروف فتاح: ۲۰۱۱: ۹). مروفا کاتیک لهناو کومهلگهیهکدا دهژیت، تاکهکانی نهم کومهلگهیه بهیهکوه ریکدهکون لهسر نهوهی فورمی وشه بو چ ناولینراویک بهکاربهینن، واته نهوه تاکهکانی کومهلگهیه؛ که بریار لهسر بهستنهوه و یهکانگیرکردنی و اتا و ناولینراو دهن؛ بویه ریکدهکون فورمیک (هیمایهک) بهستریتوه بهیهک و اتاوه یان چهند و اتاوه. هرچهنده به پیی تیروانینی (هندیک زمانهوانهوه زمانی نمونهیی نهوه زمانهیه، که تیایدا هر شتیک یهک ناو بهرانبهری ههبت و هر و اتایهکیش بهسترایتوه به یهک ناو نراوهوه). (بیخال عهبدوللا سهعید: ۱۹۸۹: ۵۳). بهلام نهمه به هیچ شیهوهیهک له هیچ زمانیکی گیتیدا بوونی نییه، که هر فورم (هیمای) وشیهک بهرانبهری یهک و اتا بوستیت. جگلهوهی که ((زمانیکی و نمونهیی نییه، که توانستی نهوهی ههبت بهرانبهری ههموو وشیهک و اتایهک دابنیت)). (جون لاینز: ۱۹۸۰: ۱۶). چونکه فورمی وشیهک بو یهک و اتا دهبتیه بارگرانییهکی زور بو تاکی ناخپور و گویر. بویه مروفا له کومهلکهی خویدا بو راییکردن و ناسانکردنی ژبان، ههولدهدات له هندیک بار و شویندا بو فورمی وشیهک چهند و اتایهکی ههبت. بویه (بهکارهینانی وشیهک بو و اتایهک زیاتر دیته نراوه، که نهمه خوی بو خوی دهبتیه چمک و پروویهکی لیلی).

لیلی وهک دیاردهیهکی زمانهوانی له ناستی سیماننتیکدا چهنیدین پیناسهی جوراوجوری بو کراوه؛ وهک کریستال دهلت: ((واتای گشتی نهم زاراوهیه بریتیه لهوهی که وشیهک یان رستهیهک گوزارشت له و اتایهک زیاتر بکات)). (Crystal: 1992: 17). یان له ناساندنیکي دیکهده دهگوتریت: ((نهگهر وشیهک یان فریزیک له لیکدانهوهیهک زیاتری ههبت، نهوا دهوتریت نهوه وشیهه یان نهوه فریزیهه تهومژاوییه)). (Horsy: 2001: 7). گهر لهم پیناسهانی سرهوه

سهرنجبدین، جهخت لهسهر ئهوه دهکهنهوه، که دهبیت وشهکه یان فریزهکه یان رستهکه زیاتر له واتایهک بدات بدهستهوه. بویه کاتیک دهلین لیلی ئهگهر هاتوو هیما زمانیهکه زیاتر له واتایهکی ههبیت. کهواته لیلی بریتیه له کهرستهیهکی زمانی که له ههر ناستیکی زماندا بیت، چهند واتایهکی ههبیت.

۲-۱. هویهکانی پهیدابوونی لیلی: لیرهدا ههولدههین، به کورتی و بهپی پبویست ئهه لایانه زمانیهانه بخرینهروو؛ که دهنه هوی پهیدابوون و سهرههاندانی لیلی:

۱-۲-۱. لایهنی فونولوجی: لیلی به هۆکاری دروستبوونی فونولوجی زیاتر خوی له فونیمه ناکرتیهکاندا (هیز-Stress، ئاوازه-Intonation) دهبیتتهوه. ئهمجوره لیلیه له زمانیکهوه بۆ زمانیکی دیکه جیاوازه. لهبهرئهوهی ههر زمانه سیستمی تاییهت به خوی ههیه، بونموونه: له زمانی ئینگلیزیدا که شیوهی نوسین و خویندنهوهی له یهکتری جیاوازن؛ ئهمجوره لیلیه زور بهدی دهکرت، وهک: meat (میت) گوشت و meat (میت) یهکتر بینین. لیرهدا فورمی وشه (میت) دوو واتای جیاوازی ههیه، بهلام ئهمجوره لیلیه له زمانی ئینگلیزیدا به نوسین دهرمویتتهوه؛ چونکه ههر وشهیهک به جوره (سپیلنیک) دهنوسریت. (تالیب حوسین عهلی: ۲۰۱۴: ۶۷). بهلام سیستمی زمانی کوردی شیوهی زمانی نوسین و خویندنهوهی وهکیهکه؛ واته وشهکه چون گو دهکرت، ئاواش دهنوسریت. بهلام ئهوهی لیرهدا له زمانی کوردیدا لیلیهکه دروست دهکات؛ فونیمه ناکرتیهکانی (هیز و ئاوازه)ن. وهک: له فورمی (سهوزه)دا دهردهکویت، بونموونه کاتیک له گوتندا هیز خرایه سهر برگه یهکه (سهوزه)، ئهوا واتای ئهوه دهکات، که (گیا سهوزه). بهلام ئهگهر له گوتندا هیز خرایه سهر برگه ی دووم (سهوزه)، ئهوا واتای ئهوه دهکات (سهوزه وهک خواردههینی). ئهمجوره لیلیه له زمانی کوردیدا پهنجهوانهی زمانی ئینگلیزیه، چونکه له زمانی ئینگلیزیدا به نوسین لیلیهکه روون دهبیتتهوه، بهلام له زمانی کوردیدا به نوسین روون نابیتتهوه؛ بهلکو بههوی گوکردن و دهوروبهرهکی روون دهبیتتهوه. ههروهه ئاوازش به ههمان شیوهی هیز لیلی له زمانی کوردیدا دروست دهکات، وهک له رستهی (ههر شهشیان هاتن) دهردهکویت، کاتیک وزه زیاتر بخریته سهر (ههر) واتای ئهوه دهکات، که (ههموو شهش بوون و هاتن)، بهلام کاتیک وزه زیاتر دهخریته سهر (شهش) ئهوا واتای ئهوه دهکات، که (زیاتربوون له شهش و تهغیا شهشیان هاتن).

سهبارته به نوکته و لایهنی فونولوجی له دروستکردنی لیلیدا ئهوا له نوکتهکانی (رشتهی مرواری)دا ئهم دیارده زمانیه بهدی دهکرت، ههروهه دهبیت ئهوش بزانیته، له نوکتهی کوردی (رشتهی مرواری)دا لیلی به هۆکاری فونولوجی، تهغیا خوی له (هیز و ئاوازه)دا نابینیتتهوه، بهلکو زورجار به هۆکاری پاش و پشکردنی دهنگهکان و پهیدابوونی دهنگهکان له وشهیه مههستدا لیلی له نوکتهکهدا دروست دهبیت و تهناهت دهبیتته هۆکاری دروستبوونی نوکتهکesh. وهک: ((کابرایهکی لهیلاخی تووشی کابرایهکی گهلباخی بوو؛ لیلی پرسی: برا ناوت چهس؟ گوتی: یوسف. ئهمیش پیی گوت: برای عازیز یولفس فره خاسی شوکر، توخوا برا ناو باوکت چهس؟ ئهوش پیی گوت: وهریش باوکتتهوه ناوخومت خاس زانی، جا تورهی ناو باوکه)). (عهلادین سوجادی، ب: ۱: ۱۹۵۷: ۳۱). ئهوهی لیرهدا لیلی له نوکتهکهدا دروستکردوه؛ پهیدابوونی دهنگی (ل) و جیگورکی دهنگی (س) به دهنگی (ف)، له وشهیه (یوسف)دا. ئهم جیگورکی دهنگه له زمانی کوردیدا هۆکارهکی بههوی بوونی دیالکت و بهشه دیالکتی جیاوازهوه و رادهی نزمی روشنبیری ناخپهروهه پهیدادهبیت. (دولهر ئیبراهیم فرهج شالی: ۲۰۰۰: ۱۰۸).

۲-۲-۱. لایه‌نی ریزمانی: ئەمجۆره لێلی‌یه، که به هۆکاری ریزمانی دروست ده‌بێت، خۆی له (لێلی رۆنانی، لێلی گۆزانه‌وه‌یی) ده‌بێتته‌وه. هه‌روه‌کو لاینز ده‌لێت: ((لێلی ریزمانی ئەوه‌یه؛ که هه‌ر رسته‌یه‌ک ناماژ‌ه‌ی بۆ بکریت (به‌پێی ریزمانی به‌ر هه‌مه‌هینانی سیسته‌می زمانه‌که) به‌وه‌ی که زیاتر له شیکردنه‌وه‌یه‌کی رۆنانی هه‌بێت له ئاسته‌کانی شیکردنه‌وه‌ی ریزماندا)). (Lyons: 1997: 400). واته کاتیک که‌رسته‌کانی رسته‌یه‌ک به‌پێی سیسته‌می زمانیک ده‌چنه پالیه‌ک و ریزده‌بن و زیاتر له واتایه‌ک به‌خشن. بۆنموونه ئەگه‌ر له رسته‌یه‌کی وه‌ک (کلارا و هانیا‌ی کچم چوونه قوتابخانه). وردبینه‌وه؛ ده‌بینین دوو واتای جیا‌ی هه‌یه؛ (کلارا و هانیا هه‌ردووکیان کچی من). (هه‌ر ته‌نیا هانیا کچی منه). که‌واته لێره‌دا ((ئەمجۆره لێلی‌یه کاتیک په‌ی‌دا‌ده‌بێت، که رسته‌یه‌ک یان فریزی‌ک زیاتر له واتایه‌کی هه‌بێت و به هۆکاری ریزمانی دروست بێت)). (سه‌باح ره‌شید قادر: ۲۰۰۰: ۳۳). به واتایه‌کی دی دروستبوونی ئەمجۆره له لێلی ریزمانی (رۆنانی) به‌شێوه‌یه‌کی سه‌ر‌مه‌کی ده‌گه‌ر‌په‌ته‌وه بۆ په‌ی‌وه‌ندی نیوان به‌شه‌کانی رسته و ناگه‌ر‌په‌ته‌وه بۆ تاریکی وشه‌کان، به‌ل‌کو بۆ په‌ی‌وه‌ندی نیوان که‌رسته‌کانی رسته‌که ده‌گه‌ر‌په‌ته‌وه. (شلیر ره‌سول: ۲۰۰۴: ۱۳۵). واته چۆنیه‌تی ریزبوونی دیارخراو و دیارخه‌ر‌مه‌کان و شێوه‌ی پیکه‌ینانی فریزه‌که له رسته‌دا.

هه‌روه‌ها هۆکاریکی دیکه‌ی دروستبوونی ئەمجۆره لێلی‌یه ده‌گه‌ر‌په‌ته‌وه بۆ ((هه‌بوونی دوو په‌ی‌وه‌ندی جیا له نیوان به‌شه‌کانی رسته له بنجدا (deep structure) و ده‌ر‌نه‌که‌وتنی ئەم جیا‌وازییه له سیمادا (structure surface)). (وریا عومه‌ر ئەمین: ۲۰۰۴: ۲۹۷). بۆیه (له‌مه‌یاندا لێلی‌یه‌که له ئەنجامی ئەوه‌ ده‌یت، که رۆنانه‌که له بنچینه‌دا له دوو رۆنانی جیا‌وازه‌وه گوازراوه‌ته‌وه). (محمد علی الخولی: ۱۹۸۲: ۲۹۰). که‌واته هه‌ردوو رۆنانه‌که له یه‌ک رۆنانی ژێره‌وه‌دا شار‌دراونه‌ته‌وه و له یه‌ک رۆنانی سه‌ر‌مه‌وه‌دا ده‌ر‌که‌وتوون یان به‌په‌چه‌وانه‌وه. بۆنموونه له رسته‌یه‌کی وه‌ک: (پیم ده‌خوریت) یه‌ک رۆنانی سه‌ر‌مه‌وه‌ی هه‌یه، به‌لام دوو واتای له رۆنانی ژێره‌وه‌دا هه‌یه، وه‌ک: (به من ده‌خوریت). خواردن، (پیم ده‌خوریت). خورانی قاچ. بۆیه ئەمجۆره له لێلی ریزمانی (گۆزانه‌وه‌یی)‌یه خۆی گه‌ر‌په‌ته‌وه به سیمانتیکی به‌ر هه‌مه‌هینانه‌وه. چونکه ئامانجه به‌ر‌هه‌تییه‌کانی تیوری سیمانتیکی به‌ر هه‌مه‌هینان رۆنانه - دروسته سینتاکسییه رووکه‌شه‌که‌ی رسته ده‌به‌ستنه‌وه به رۆنانه - دروسته واتاییه قوله‌که‌ی یان به‌په‌چه‌وانه‌وه. (به‌شدار محمه‌د: ۲۰۱۴: ۷۸).

سه‌بارت به نوکته و لایه‌نی ریزمانی له دروستکردنی لێلی‌دا ئەوا له نوکته‌کانی (رشته‌ی مرواری)‌دا ئەم دیارده زمانیه‌ به‌دی ده‌کریت، ته‌نانه‌ت ده‌بێتته‌وه‌ی دروستکردنی نوکته‌که‌ش. بۆنموونه: ئەگه‌ر له‌م نوکته‌یه سه‌رنج‌ده‌ین: ((حاجی شیخ ئەمینی ته‌کیه‌یی هه‌بوو، حسابگر‌بوو. شیخ مه‌حمودی گومه‌تیش ژنیکه‌ی هه‌بوو؛ ئەویش هه‌ر حسابگر‌بوو. رۆژیک باسی پاییز و حسابی پاییز ده‌کرا، یه‌کێ له حاجی شیخ ئەمینی پرسی که پاییز چه‌ندییه‌تی؟ ئەویش ده‌لێت: له شیخ مه‌حمود په‌رسین ژنی حسابگر‌ه. شیخ مه‌حمودیش به‌ی وه‌ستان ده‌لێت: حسابگر‌ ژنه)). (عه‌لادین سو‌جادی، ب. ۱: ۱۹۵۷: ۱۶۵). ده‌بینین ئەوه‌ی لێلی رۆنانی له نوکته‌که‌دا دروستکردووه. (ژنی حسابگر‌ه)، چونکه دوو واتای جیا‌وازی هه‌یه؛ واته (شیخ مه‌حمود ژنی حسابگر‌ه) و پیاوه‌که بۆته ژنی حسابگر‌ه‌که. واتایه‌کی دیکه‌ی ئەوه‌یه (ژنی شیخ مه‌حمود حسابگر‌ه). به واتایه‌کی دی؛ ئەگه‌ر فریزی (ژنی حسابگر‌ه) به‌مشێوه‌یه ریز بێت؛ ئەوا شیخ مه‌حمود ده‌بێتته‌وه‌ی حسابگر‌ه‌که که ئەویش ژنه، هه‌ر بۆیه ئەویش له وه‌لامدا ده‌لێت؛ حسابگر‌ ژنه، به‌لام ئەگه‌ر ریزبوونی که‌رسته‌کان به‌مشێوه‌یه بێت؛ ژنی (حسابگر‌ه)، واته ژنی شیخ مه‌حمود حسابگر‌ه. لێره‌دا ده‌بێت ئەوه بزانی‌ت؛ ریزبوونی که‌رسته‌کان له نووسیندا یه‌ک شێوه‌یه، به‌لام له کاتی گو‌کردنی که‌رسته‌کان هه‌سته‌که‌یت، ریزبوونی که‌رسته‌کان چۆنه و ده‌توانیت به‌ دوو شێوه گو‌بکریت.

ههروهه ها سهبارت به لیلی گويزانهوميش ئهوا له نوکتهکانی (رشتهی مرواری) دا ئهم دیارده زمانیه بهدی دهکرتیت. با سهرنج لهم نوکتهیه بدهین: ((کابرایهک دهچینه لای قازییهک، که له دیوهخانی حوکما دانیشتبوو؛ وا دیاره ئهم کابرایه زۆر به شوینیا گهراوو. که چوو لهوی چاوی پیکهوت و گوتی: قازی ئهفهنی ئهوه تو له کویت؟ گوتی: له بهینی تو و دیوار هکهم. گوتی: گویم لیگره. گوتی: بو گوینگرتن دانیشتوووم. گوتی: ژنیکم ماره کردوو. گوتی: به خوشی و به کامهرانی! گوتی: مالی باوانی مهرجیان لهگهل کردوووم، که نابی کچهکهیان لادهرکهم. گوتی: باشه مهرجهکه بهجی بینه. گوتی: نیسته دهمهویت لایان دهرچم. گوتی: ئهی مهرجهکته چی لیدهکهی؟ گوتی: مهرج و شت نازانم ههر دهرۆم. گوتی: خوات لهگهل. گوتی: ناخر کیشهمان بیرینهوه. گوتی: بریمهوه. گوتی: حوکمت بهسهر کی دادا؟ گوتی: بهسهر کوری دایکتا. گوتی: به شاهیدی کی؟ گوتی: به شایهتی کوری خوشکی خالت)). (عهلادین سوجادی، ب. ۱: ۱۹۵۷: ۸۲-۸۳). لیرهدا دهبنین، یهک رۆنای ژیرهوه ههیه (پیاویک) و دوو رۆنای سهرهوه (بهسهر کوری دایکتا) و (به شایهتی کوری خوشکی خالت)؛ ههر ئهمهشه لیلی له نوکتهکهدا دروستکردوو، تهناهت نوکتهکهشی دروستکردوو. ههروهه ها ههر دوو رۆنانهکهی سهرهوه بو بو یهک رۆنای ژیرهوه دهگهرینهوه؛ ئهویش ئهوه کابرایهی که قسه لهگهل قازییهکهدا دهکات.

۱-۲-۳. لایهنی هاویبژی و فرهواتایی: ئهمجۆره لیلییه زیاتر له ئاستی سیمانتيکدا لیکدانهوی بو دهکرتیت. چونکه ((هاویبژی و فرهواتایی دوو کههستهی ئاستی سیمانتيکن بو لیکدانهوه)). (سهباح رهشید قادر: ۲۰۰۰: ۳۹). تهناهت بوونی هاویبژی و فرهواتایی وهکو دوو دیاردهی لیلی واتایی به هویهکی گرنگ و سهرهکی دادهنرین بو پهیداوونی دیاردهی لیلی له زماندا. پیویسته لیرهدا نامازه بهوه بکهین، که چهند ریگایهک ههیه بو جیاکردنهوهی هاویبژی و فرهواتایی له یهکتر، بهلام سهرهکترین و کاریگهرترین ریگا؛ پهیهندی نیوان واتاکانه. واته ((ئهگهر پهیههندییهک له نیوان واتاکاندا ههیت، ئهوا وشهکان دهین به فرهواتا، بهلام ئهگهر ههیه پهیههندییهک له نیوان واتاکاندا نهیت، ئهوا ئهوه وشانه هاویبژن و تهنیا له فۆرمدا هاوشیوه)). (سهرچاوهی پيشوو: ۲۵). بو نمونه؛ وشه (رۆژ) دوو واتای ههیه؛ که به واتای (خۆر) و (رۆژ- دژی شهو) دیت، دیاره ههموو ناخپهریکی رهسهنی کورد به سهلیقهی خۆی ههست بهوه دهکات، که له نیوان ههردووک وشهکهدا پهیههندییهک ههیه، ئهویش (رونای)یه، کهواته وشه (رۆژ) دهیتته فرهواتا. بهلام له وشه (نازار)دا که دوو مانا دههات به دهستهوه، وهک: (مانگیکی کوردیه) و (نیش)؛ ههیه پهیههندییهک له نیوان دوو وشهکهدا نییه، کهواته وشه (نازار) دهیتته هاویبژی.

۱-۳-۲-۱. چهک و پیناسهی هاویبژی (Homonymy): کاتیک فۆرمی وشهیهک چهند واتایهک لهخۆدهگرتیت و له نیوان واتاکانیشدا ههیه پهیههندییهکیان به فۆرمی وشهکهوه نییه؛ ئهوا هاویبژی له زماندا دروست دهکات. بویه یهکیک له پهیههندییه دیارمکانی ناوهوهی زمان (هاویبژی)یه. (دارا حمید محمد: ۲۰۰۶: ۶۷). وشه (هاویبژی) که وهرگیردراوی زمانی ئینگلیزییه؛ له (Homonymy) ئینگلیزییهوه وهرگیردراوه؛ که له بهرنهتا زاراومهکی یونانییه و له (Homos)، که به واتای (ههمان)، و (omonma)، که به واتای (گۆکردن) دیت؛ وهرگیراوه، ئینجا ئهم وشانه له زمانی ئینگلیزیدا گۆراون و بوون به (Homonymy)؛ که به واتای هاویبژی دیت. (بیخال عهبدوللا سهعید: ۱۹۸۹: ۵۷). ههرچنده چهندين پیناسه بو ئهم دیاردهیه کراوه، بهلام لیرهدا دیارترینیان دهخهینهروو، که دهگوتریت: ((دوو وشه وانا جیاواز؛ یهک فۆرم وهردهگرن)). (محمد معروف فتاح: ۲۰۱۱: ۱۷۴). یان ((هاویبژی بریتیه له چهند واتایهک، که یهک فۆرمیان ههیت)). (بالمس: ۱۹۸۵: ۱۷). یان محهمدی مهحوی دهلیت: ((هاویبژی ئهوه وشانه دهگهرینهوه، که واتاکانیا له یهک دوورن و له وشه فرهواتاکانهوه دروستبوون)). (محهمدی مهحوی:

٢٠٠٩ب١: ١٠٨). ههروهه کریستالیش سهبارهت به هاوبیژی دهلیت: ((زاراوهیهکی واتاسازییه له شیکردنهوهی واتادا و ئاماژه بهو وشه فهرهنگیانه دهکات، که له فورمدا یهکن له واتادا جیاوازن.)). (Crystal: 2003: 220). ههموو ئهو ناساندنانهی که بو هاوبیژی خراهنهروهو، ههموویان لهوهدا کوکن که فورمی وشهیهک که دوو واتا یان زیاتر له چهند واتایهکی جیاوازی ههیهت و ئهم واتا جیاوازهش پهیههندیان بهیهکهوه نهیهت. ههرچهنده جیاوازی له پیناسهکاندا سهبارهت به هاوبیژی بهدی دهکریت؛ وهک ناساندنهکهی (بالمهر)، که چهند واتایهک به یهک فورمی زمانی دههستهتیتهوه نهک تهنیا دوو وشه له یهک فورمدا یهکبگر نهوه و واتاشیان جیاوازییهت. کهواته پیناسهکهی (بالمهر) له کانگای خودی سیمانتیکهوه ههلقولاوه. ههرچهنده ناساندنهکانی دیکهش دهچنهوه ژیر سینهی سیمانتیکی. کهواته به وردبونهوه له پیناسهکان دهوانین بلین؛ هاوبیژی بریتیه له یهک فورمی زمانی (گیرهک، وشه، رسته،)، که خاوهنی چهند واتایهکی جیاوازییهت و هیچ پهیههندیهکیش لهنیوان واتاکاندا نهیهت. سهبارهت به هاوبیژی و نوکتهکانی (رشتهی مرواری) ئهوا ئهم دیارده زمانیه بهدی دهکریت، وهک: ((حهمه فهره ج ههبوو؛ زابتیکی موتهقاعید بوو، لهم دهوهی دوایههدها دهنگ وا بلابوبوه، که له مانگانهی موتهقاعیدهکان کم دهکریتتهوه. رۆژیک له سولهیمانی ئهم حهمه فهرهجه پیریزنیکی توش دهیهت، که ئهوش مانگانهی تهقویتی دهیهت و دهلیت: ئهوی کاکه حهمه فهرهجه! راستهکهمن دهلین له تهقویتییهکان دهبرن؟ ئهوش خیرا پنی دهلیت: جا تازه خوئو کهلکی تیبرینت نهماوه!)). (عهلادین سوجادی. ب٥: ١٩٧٢: ١٠٤). ئهوهی لیرهدا هاوبیژی دروستکردوه؛ فورمی وشه (دهبرن)، که دوو واتای جیاوازی دروستکردوه؛ واتای یهکهمی دهبرن (به واتای کهمکردنهوه و پینهدانی پاره)، واتای دووهمی دهبرن (به واتای ئهوهی تو توانای سیکسیت نهماوه).

١-٢-٣. هویهکانی پهیدابوونی هاوبیژی له زمانی کوردیدا: لیرهدا ههولدههین، به کورتی ئاماژه به چهند هوکاریک بکهین، که دهبنه هوی دروستبوونی هاوبیژی له زمانی کوردیدا:

١. بوونی زار و شیوهزاری جیاواز: ئهگهر پروانینه زمانی کوردی، بهشیوهیهکی گشتی له چوار گروپی زاری سهرمکی پیکهاتوه، که ئهوانیش ((گروپی زاری کوردی باکور، گروپی زاری کوردی ناوهراست، گروپی زاری کوردی باشور، گروپی زاری کوردی زازی)). (عهبدولمهناف رهمهزان: ٢٠١١: ٧٦-٧٨). ههروهه ئهگهر سهرنجیش بههین، زارهکانیش له چهند شیوهزارییک پیکهاتون. زمانی کوردی یهکیکه لهو زمانانهی که به زار و شیوهزاروه دهولمهنده، بویه دهبنین زورجار وشهیهک له زاریکدا واتایهک دهگهیهنیت و ههمان وشه له زاریکی تر دا واتایهکی تر دهگهیهنیت، یان ههر وشهیهک له یهک شیوهزاردا دوو واتا دهگهیهنیت، بۆنموونه وشه (توم) له زاری کوردی ناوهراست واتای (ههلم) دهگهیهنیت و له زاری کوردی باکور واتای (توم) دهگهیهنیت و له زاری کوردی باشور واتای (جووت) دهگهیهنیت. ههروهه له شیوهزاری ههولیردا (مار) واتای (مال) دهگهیهنیت و به واتای (گیانههریکی خشوکیکی ژهراوی) دیت. بو ئاشنابوونی زار و شیوهزاری جیاواز، با سهرنج لهم نوکتهیه بههین:

((کوریکی ههولیری به کوریکی سولهیمانی وت: ئهوه لۆچی به رۆن دهترین رۆون و به رۆون دهترین رۆن؟ کوره سولهیمانییهکیش وتی: ئهوی بۆچی ئیوه به رۆون دهلین رۆن و به رۆن دهلین رۆون؟)). (عهلادین سهجادی، ب٥: ١٩٧٢: ١٠٤).

ئهوهی لیرهدا هاوبیژی دروستکردوه؛ بوونی وشهکانی (رۆن و رۆون)ه، که به شیوهزاری ناخاوتنی ههولیری "رۆن" واتای (خهست نییه) و "رۆون" واتای (رۆنی چیشت) دهوات و بهراهبهر

به زاری ستانداردی ناوهندی "رۆن" رۆنی چیشت" و "روون" خهست نیه؛ هاوبیژی دروستکردوو و دهرئهنجامیش بۆته هۆی دروستکردنی لیلی له لای ناخپهرانی زاری کوردی ناوهندی. ههرچهنده دهربرینی ئهم وشانه له لای ناخپهرانی شیوهزاری ناخاوتنی ههولیری لیلی دروستناکات، چونکه له لای ئهوان به بهکارهینانی ئهم وشانه و بهو دهربرینانه راهاتوون و بهشیوهیهکی ئاسایی وهریدهگرن.

۲. **گۆرانه فۆنۆلۆجیهکان:** زۆرجار گۆرانه فۆنۆلۆجیهکان هاوبیژی دروستدهکهن، وهک له کاتی سوانی دهنگیکدا دیاردهی هاوبیژی له زماندا دروست دهکات. (فتاح مامه: ۱۹۸۹: ۳۰). بۆنموونه سوانی یان تیچوونی دهنگی /د/ له وشهی (ددان) دا و دهیته (دان) و هاوبیژی دروست دهکات، چونکه فۆرمی وشهی (دان) سێ واتای جیاواز لهخۆدهگریت، وهک: (ددانی مرۆف)، (دانهویله-گهنم)، (دان-چاوگ) که به واتای بهخشین دیت.

((جاریک سهید ئهمهدی خانهقا له مهلا سألحی گۆرپانکه دهپرسی و دهئیت: ئهڕی مهلا! تۆی مهلا سألحی گۆرپانکه؟ مهلا سألحیش به سهید دهئیت: ئهڕی سهید جهنابتی سهید ئهمهدی عهلی عهیری؟)). (عهلادین سوجادی ب. ۱: ۱۹۵۷: ۱۵۶).

ئهوێ لیرهدا هاوبیژی دروستکردوو؛ گۆرانه فۆنۆلۆجیهکان، وهک؛ گۆرانی دهنگی /و/ به دهنگی /و/ یه، له وشهی "گۆرپانکه"؛ گوندیکه له دهشتی دزهیی، مهلا سألح خهلکی ئهوییه، بهلام کاتیک دهئیت؛ "گۆرپانکه" واتای ئهندامی زاوژی ئافرهت دهکات. ههروهها گۆرانی دهنگی /ع/ به دهنگی /ع/ له وشهی "عهلی غهیر"؛ که گوندیکه له دهشتی کهرکوک و سهید ئهمهدی خانهقا خهلکی ئهوییه، بهلام کاتیک دهئیت؛ "عهلی عهیری" واتای ئهندامی زاوژی ئافرهت دهکات. ههر ئهم گۆرانه بوونهته هۆی دروستکردنی نوکتهکه.

۳. **خواستنی وشهی بیگانه:** زۆر هۆکار هیه، که دهیته هۆی خواستنی وشهی بیانی بۆ ناو زمانی کوردی (سیاسی، ئایینی، ئابوری، ... هند) و تیکهلی وشه و زاراوهکانی زمانی کوردی دهییت. کهوهر وهک بهشیکی ئۆتۆمبیل ناوی (کهوهر) ه و کورد وهریگرتوو و لهگهڵ (کهوهر) ی کوردی بوونهته هاوبیژی، واته فۆرمی وشهی (کهوهر) دوو واتای جیاوازی له زمانهکهماندا وهریگرتوو؛ کهوهر به واتای (پارچهی ئۆتۆمبیل) و به واتای جۆریکی (سهوزه)یه؛ که گیایه دهخورییت.

((مهلایهک له له خیلێکا وهعزی ئهدا ئهپوت: ههر کس شهوی **جومعه** لهگهڵ ژنی خویا ئیشی شهڕی بکات، وهکو هه کافری کوشتی وایه. ژن و میردیک له وهعهمهکه بوون، که هاتنهوه مالهوه ژنهکه گوتی: پیاوهکه ئیمشه **جومعه**یه با هه کافر بکوژین. پیاوه گوتی باشه. تۆزیک تری پیچوو دیسان ژنهکه گوتی: پیاوهکه **جومعه**یه نهوهک له دهستمان دهرچێ، با هه کافری تر بکوژین غهزایه. پیاوه گوتی: باشه. هه کافری تریان کوشت بهوجۆره ئهوه شهوه تا بهیانی نزیکه سهد کافریان کوشت. کهوته سبهی شهوی ژنه دیسان گوتی: ئیمشهویش هه **جومعه**یه با دهسکهین به کافر کوشتن. پیاوهکه گوتی: ئافرهت! دویشه **جومعه**بوو. ژنه گوتی: تۆ نایزانی بۆ غهزاکردن ههموو شهوی **جومعه**یه. به کورتی ژنهکه تهنگی به کابرا ههههچنی و شهوه هه **جومعه**بوو، رۆژ هه **جومعه**بوو، ههموو سأل بوو به **جومعه** و شوینی غهزاکردن. کابرا بیهیز بوو، وای لیهاه لوتت بگرتایه گیانی دهرئهچوو. ناچار مالهکهی بهجیهیشت و چوو له مزگهوت نووست. ژنهکه دووسی پیاوی نارد به شوینیا، پیاوهکان هاتن و وتیان ئاختر تۆ له مالی خۆت بۆچی توراوی؟ کابراش گوتی: تا **جومعه** لهو مالهدا بییت، جاریکیکه مل بهو مالهدا ناکهمهوه، یان من، یان **جومعه**)). (عهلادین سوجادی، ب. ۱: ۱۹۵۷: ۱۰۸-۱۰۹).

ئەوێ لێردا ھاو بیژری دروستکردووه؛ خواستنی وشەیی بیگانەیی (جومعە) یە لە زمانی عەرەبییەوه بۆ ناو زمانی کوردی؛ کە ھەینییە. ھەر وەھا لە وەلامی پیاوھەدا بۆ ژنەکە وشەیی (جومعە) واتای پیاویکی (خەییالی) دیکە دەدات؛ کە توانای لە رادەبەدەری کاری سینکسی ھەبیت. ھەر ئەم وەلامەشە دەبیتە ھۆی دروستکردنی نوکتەکە. جگە لەوێ وشەیی (جومعە) کە واتای ھەینییە؛ کاتیک ھاتو تە ناو زمانی کوردییەوه، دەبیتە ناوی تاییبەتیش بۆ مرۆف؛ تەنانەت زۆر کەس لە کۆمەلگەیی ئیەدا ھەبە؛ ناوی جومعەییە.

۴. **گۆرانی واتا:** چۆن ژبانی مرۆف لە گۆرانی بەردەوامدایە، بیگومان زمانیش لە گۆرانی بەردەوامدایە و دەکریت فۆرمی وشەییەک بە درێژایی میژووی پەیدا بوونییەوه توشی چەندان گۆران ببیت. واتە کاتیک فۆرمی وشەییەک بە تییەربوونی کات و رۆژگار، کە فرەواتا بوو، ھەندئ لە و اتاکانی لە یەک دوور بکەونەوه و واتای نوێی بۆ زیادبیت و وشەیی ھاو بیژری دروستدەکەن. (بیخاڵ عەبدوللا سەعید: ۱۹۸۹: ۶۲). وەک لە وشەیی (زی) دا، کە واتای (رۆباری زۆر گەورە) و بە واتای (زبێ مینە) دیت. (ئەورەحمانی حاجی مەرف: ۱۹۷۵: ۱۸). بۆ ئاشنا بوونی گۆرانی واتا لە نوکتەدا؛ با سەرنج لەم نوکتەییە بەدەین: (("عەزیزی مەسەرف" لە دیوێخانێ شای ئێران ناسەردەین شادا دەبیت. شا ئێپرسی: ئاغا! زووتر ئەسپی چاکت ھەبوون چیان لێھات؟ ئێپیش دەلی: شاھم، خواھنی خۆیان سواریان بوون و رۆیشتن. شا ئەم وەلامەیی پێ خۆش دەبیت.)) (عەلادین سوچادی ب. ۱: ۱۹۵۷: ۲۴). ئەوێ لێردا و لەم کۆنتیکستەدا ھاو بیژری دروستکردووه؛ گۆرانی واتای وشەیی ئەسپە بۆ کچ؛ کە جوانی و بالابەرزێ ئەسپ ھەلگۆیزراوہ بۆ کچ. ھەر وەھا ئاغا نەییووستوہ راستەوخۆ بۆ کچەکانم بە شووداوه، بەلکو لە رێگەیی ھەلگۆیزران و گۆرینی واتای وشەیی "ئەسپ" وەلامیکی ناراستەوخۆی شای داوھتەوه؛ کە خۆی لە سواربوون و رۆیشتنی ئەسپ بۆ گۆرینی بە شوودانی کچ و رۆیشتنیان بۆ مالی میردیان، دەبیتەئەوه.

۱-۲-۳. **چەمک و پیناسەیی فرەواتایی (Polysemy):** کاتیک فۆرمی وشەییەک چەند واتاییەک لە خۆدەگریت و لە نیوان و اتاکانییدا پەیوەندییان بە فۆرمی وشەکەرە ھەبە؛ ئەو فرەواتایی لە زماندا دروستدەکات. دەبیت واتای فۆرمی وشەکان چەند سیماییکیان ھاوبەش بێت. ((چونکە بوونی ھاوبەشی مەرجی سەرەکی پەیوەندی فرەواتاییە لە نیوانیاندا)). (تابان مەمەد: ۲۰۱۴: ۴۰). وشەیی (فرەواتایی) کە وەرگیردروای زمانی ئینگلیزییە، لە (Polysemy) ئینگلیزییەوه وەرگیردراوه؛ کە لە بنەرەدا زاراویەکی یۆنانییە و لە (Poly) بە واتای (زۆر) یان (فرە) و (semy) بە واتای (واتا) پیکھاتووه. (ستیفن اولمان: ۱۹۹۷: ۱۱۴). لە زمانی کوردیدا زاراوی (فرەواتایی) جیی خۆی گرتووه.

ھەرچەندە پیناسەییکی زۆر بۆ ئەم دیارەدە زمانییە واتاییە کراوه، بەلام لێردا دیارترینیان دەخەینەرۆ؛ کە دەگوتریت: ((وشەییەک زیاتر لە واتاییەکی ھەبە، بەلام واتاکانیان لە بنجەوه لە یەک نزیکن و بە یەک وشە لە فەرھەنگدا دەنوسرین.)). (کلود جەرمان و ریمون روبلان: ۱۹۹۴: ۴۰). یان ((وشە جیاوازیەکان واتای جیاوازیان ھەبە و خۆدی وشەییەک کۆمەلێک واتای جیاواز لە خۆبگریت، پێی دەلێن فرەواتا.)). (ف. بالمر: ۱۹۸۵: ۱۱۶). ھەر وەھا جون لاینز دەلێت: ((فرەواتایی تاییبەتییەکە لە تاییبەتییەکانی دانە فەرھەنگییە تاکەکان.)) (جون لاینز: ۱۹۸۷: ۴۸). ھەر وەھا (کریستال) سەبارەت بە فرەواتایی دەلێت: ((فرەواتا زاراویەکە بۆ لیکدانەوهی واتا بەکار دیت، بۆ ئاماژەکردن بە دانەییکی فەرھەنگی کە کۆمەلێک واتای جیاوازی لەخۆ گرتووه)) (Crystal: 2008: 373). ھەموو ئەو پیناسانەیی کە بۆ فرەواتایی خراپەروو، ھەموویان لەویدا کۆکن کە دانەییکی فەرھەنگییە و چەند واتاییکی جیاواز لەخۆ دەگریت، بەلام پیناسەکەیی (کلۆد

جرمان و ریمون روبلان) گشتگیرترین و وردترینیانه، چونکه ئیمه بۆئوهی بتوانین فرمواتیای له هاویبژی جیاپهینهوه، دهبیت بهشیوهیهک پشت به له یهکنزیکه و هاوبهشی واتای فورمی وشهکه بهستین، بۆئوهی بزاینین که فرمواتیایه و هاویبژی نییه. کهواته له دهرئهنجایی ئهوی پیناسانهی که بۆ فرمواتیای خراونهتهروو، دهتوانین بلینین فرمواتیای؛ کهمرستهیهکی زمانه، که چهند واتایهکی جیاواز لهخو دهگریت، بهمهرجیک واتا جیاوازهکان بهجوریک لهجورهکان پهیهوهندییهکی هاوبهش له نیوانیاندا ههویت.

ههروهها دهبیت ئهوش بزانییت، که فرمواتیای له هاویبژی گرنهگتره، چونکه ((بوونی فرمواتیای له زماندا گرنهگه و دهبیتته هوی دهولههمندکردنی زمان و کهمکردنهوهی وشه و زمانهکه له نالۆزی دووردهمخاتهوه، و ئهرکی دانانی فهرهنگ و کاری فهرهنگنوسی و فیربوونی ئهوی زمانهش ناسان دهکات)). (رۆژان نوری: ۲۰۱۳: ۱۹۳). بۆیه بوونی فرمواتیای له زماندا به یهکیکه له پیوستیه گرنهگهکانی مرۆف دادهنریت، چونکه ئهگهر مرۆف بۆ ههر واتایهک وشهیهک دابنی، ئهوا ئهرکی مینشک گران دهکات. ههروهها دهبیت درکیش بهوه بکهین، که ((یهکی له سیفهته بنههنتیهکانی ئاخاوتنی مرۆف ئهویه، که وشهیی وای تیدایه، که توانستی گهیااندنی چهند واتایهکی ههیه)). (ستیفن اولمان: ۱۹۹۷: ۱۳۴). بۆ ئاشنابوونی نوکته و فرمواتیای با سهرنج لهم نوکتهیه بدهین: ((تازه ئوتومبیله پاسهکان کهوتبوونه ناو شاری سولهیمانی بۆ هاتوچۆکردنی خهڵک بهناو شاردا، کابرایهکی مرانهیی لهگهڵ ژنهکهیا هاتبوونه سولهیمانی و سواری پاس بووبون، وا ریکهوتبوو ژنهکه له پینشهوه دانیشتیوو، میردهکهی له بهشی دووه، کابرای میردی پارهی ههردوکیانی دابوو، پاسهکش پریوو له خهڵک، لهو ناوهدا کابرا ههستاو به دهنگی بهرز بانگی کرد له ژنهکهی: نایشی نایشی من له دواوه داومه، نیتر تو له پینشهوه مهیده)) (عهلادین سوجادی ب. ۵: ۱۹۷۲: ۱۴۰). ئهوهی لیرهدا فرمواتیای دروستکردوه، لیلییه له رستهکانی (من له دواوه داومه، تو له پینشهوه مهیده)، که جگه له واتا ناساییهکهی خوی؛ واتایهکی دیکهیی دروستکردوه؛ که دانی پینشهوهی نافرته (زیی نافرته) بۆ کاری سیکسییه. به واتایهکی دیکه قسهی کابرایهکه دوو واتای دروستکردوه؛ که بهجوریک له جورهکانی پهیهوندی له نیوان واتاکاندا ههیه؛ ئهویش (پاره نهسانی کریی پاسهکه له پینشهوه "شون") و (نهسانی سیکسی ژنهکهیه له پینشهوه)یه. پهیهوندی واتای له نیوان (پینشهوه)ی ههردوو مهههستی سهروههها ههیه؛ که شوینهکهیه.

۱-۲-۳-۴. هۆیهکانی پهیداوونی فرمواتیای: گهلیک هۆکار کاریگهریان ههیه لهسهه ئهوهی فورمیکه زمانی جگه له واتایهک؛ چهند واتایهک له خۆبگریت. بۆیه فراوانبوونی واتای وشه و توانستی گهیااندنی زیاتر له واتایهک دیاردهیهکی سروشتیه له زماندا، ئهوی توانستهی وشه له بهدهستهینانی واتای نویدا بهشیوهیهکی هههمهکی نهبووه و بهکو چهند هۆکاریک ههیه، که کاریگهریان له دروستکردنی فرمواتیایدا ههیه، و لیرهدا گرنهگترینیان دهخهینهروو:

۱. خواستی واتا: له دیارترین جورهکانی پهیهوندی له نیوان واتاکاندا؛ خواسته، که تیایدا وشهیهک واتایهکی کارهکی و واتایهک یان چهند واتایهکی دیکهشی دهبیت. (ف. بالمر: ۱۹۸۵: ۱۱۹). بهلام دهبیت ئهوی بزانییت که پهیداکردنی واتای نوئی لهپری خواستهوه لهسهه بنهمای ههبوونی پهیهوندی له نیوان واتای هۆشهکی وشهکه و واتا خواستراوهکهدا دهبیت، واته گواستهوهی واتایهک له فورمیکه زمانیهوه بۆ ههمان فورم، بهلام دهبیت پهیهوندیهکی له نیوان واتا گواستراوهکاندا ههویت. ئهههش (له ئهنجایی بهکارهینانی میتافوری دهربرینهکانه، بۆنمونه وکو وشهیی (چاو) که له چاوی مرۆقهوه گواستراوهتهوه و خواستراوه بۆ چاوی کامیرا. (مهسعود بهکر ئهحمده: ۲۰۱۵: ۵۵). لیرهدا (بینین) واتای بنچینهیی وشهکهیه، بهلام دواتر له ئهنجایی گهشه و پینشکووتنی مرۆف؛ که

کامیرای دروستکرد، لهسەر شیوهی چاوی مرۆف، چاوی کامیراش دروستکرا. کهواته چاو (چاوی مرۆف) و (چاوی کامیرا) دهگریتهوه. بۆ ئاشنابوونی خواستنی واتا له دروستکردنی نوکتهدا با سهرنج لهم نوکتیه بهمین: ((کابرایهکی کورد ههبوو چیلکهفرۆش بوو، ههموو رۆژێ دمچوو به کۆل چیلکهی دههینا و دهیفرۆشت؛ بهوه دهژیا. ئهم کابرایه خۆی کهربوو، ژنهکهی کهربوو، کورپکی ههبوو؛ کهربوو، کچیکیشی ههبوو ئهویش ههه کهربوو. له مائی پیریزنیکا بوون ناوی "پورهفاته" بوو؛ ئهویش ههه کهربوو. رۆژیک کابرا به کۆله دارهوه هاتهوه. موختارهکه بانگی کرد، وهره دوو قهرانت بهمی؛ خهرجی کهه. کابرا به کۆله چیلکهوه رایکرده مائهوه، ژنهکهی پرسى بۆچی نهتفرۆشت؟ گوتی: کچی! من پیاویکی ههژارم، خهکی خیرم پیدهکهن؛ کهچی موختار داواى دوو قهران پیناکم لیدهکا. ژنه رووی کرده کههکه و گوتی: رۆله، سهیری باوکت که هاتوه دهلی گوشتی مهتران بۆ بکرم یان گوشتی گا؟ منیش دهلمیم: تو ههه چیکیان بکری ههه باشه. کهه رایکرده لای براکهی و گوتی: کاکه! دایکم پرسم پیدهکا و دهلی کورپ و مهسه داواى توی کردوه، شووی پیدهکهی یان نه؟ منیش گوتم دایه من وهکو کچی خهکی نیم باوکم و تو و کاکم به ههه کهسیکم بدن رازیم. کورهمش به تورمهیهوه چوو بۆ لای پورهفاته و گوتی: وهللا ههه کهم پیم بلێ پورهفاتهی گاوه؛ دهیکورم. پورهفاتهش گوتی: وهللا باوکم ژووری خومه و له دوو قهران کهمتری نادم)). (عهلادین سهجادی ب. ۱: ۱۹۵۷: ۱۰۲-۱۰۳). لیرهده ئهوهی لیلی له نوکتهدا دروستکردوه و بۆته فرهواتایی؛ خواستنی واتای ژووره بۆ لایهنی کاری سیکی. ئهویش بههوی لیکچوون و گواستنهوهی واتای فریزی (ژووری خوم) بۆ واتای ئهندامی زاوژی پورهفاته. که پیکهاتهی ژوور و پیکهاتهی ئهندامی زاوژی ئافرهت، تارادهیهک لیکچوون له نیوانیاندا ههیه و ههه ئهه واتایهشه خواستراوه بۆ ئهندامی زاوژی ئافرهتهکه و نوکتهدا دروستکردوه.

۲. فراوانبوونی واتا: نهگهر تهماشای ژبانی ئیستمان بکهین؛ ههندیك وشه لهکاتی بهکارهیناندا و به تپهیربوونی رۆژگار واتایهکی فراوانتریان پهیداکردوه و بۆ بواریکی دیکه بهکارهاتوون. بۆیه فراوانبوونی واتا، ئهوکاته روودهات کاتیك، که وشه له واتایهکی تایبهتی خۆیهوه بۆ واتایهکی گشتی دهگوازریتهوه. (مهسعود بهکر: ۲۰۱۵: ۵۸). فراوانبوونی واتاش مانای ئهوهیه، که وشهکه به ژمارهیهکی زیاتری واتا لهچاو واتای پینشووی ناماژهی بۆ دهکریت، یان بواری بهکارهینانی له جارن فراوانتر دهبیت. (احمد مختار: ۲۰۰۹: ۲۴۳). یان به واتایهکی دیکه (بهکارهینانی وشهیهک بۆ واتایهکی فراوانتر له سنووری بهکارهینانی خۆی، وهک؛ (نان) سههرهتا تهنیا نانی خواردن- مألان- بازاری دهگریتهوه، بهلام ئیستا واتاکی فراوانتر بووه و بۆ (بژیوی ژبان) یان (ژهمی خواردن)یش بهکاردییت. (تابان محهمهد سهعید: ۲۰۱۴: ۴۲). بۆ ئاشنابوونی فراوانبوونی واتا له دروستکردنی نوکتهدا؛ با سهرنج لهم نوکتیه بهمین: ((شیخ رهزا جاریک ههه له سولهیمانی له کۆلانیکا توشی کچیک دهبیت زۆر به گورجی دهروات؛ پیی دهلمیت: کچم هیواش برۆ با مهقهسهکهت کول نهبی. کچکهش خیرا دهلمیت: مامه نهگهر کولیش ببیت، بهشی بهر سمیلی تو ههه دهمنیتتهوه)) (عهلادین سو جادی ب. ۱: ۱۹۵۷: ۱۵۳). لیرهده لهم نوکتیهدا وشه (مهقهست) واتاکی فراوانبووه و واتای کتومی (ئهندامی زاوژی ئافرهت) دهوات و بهجۆریک له جۆرمکانیش پهیههندییهکی واتایی له شیوهدا له نیوانیاندا ههیه و فرهواتایی دروستکردوه و ههه ئههشه نوکتهدا بنیاتناوه.

۳. گۆرانی واتای وشه: هاوشانی ئهه گۆرانانهی له گینتیدا یان له کۆمهلهگهیهکا روودهدهن، ئههه ئهه گۆرانانه کههرسته بهکارهاتوهکانی زمانیش دهگریتهوه. لهه چوارچومهشدا (گۆرانی واتای وشهش دهچیته ناو چوارچومهی ئهم گۆرانانه گشتیهوه، که لهگهل ههموو پیداو یستیهکانی ژبانی رۆژانهی کۆمهله دیتهکایهوه). (ساکار ئههههمید: ۲۰۰۹: ۵۳). ئهم گۆرانانهش بهپی پینویتی

ئەو كۆمەلەيە لە واتای وشەكاندا روودەدەن و مەرج نىيە واتای وشەيەك بە تەواوى بە واتايەكى دىكە بگۆردریت، بەلكو زۆر جار واتا سەرەتاكە ھەر دەمىننیتە، بەلام لەو واتايەو و واتايەكى دىكەى لێھەلەگەزەرتەو و بەكار دەھینریت. ھەروەھا (گۆرانى واتای وشە بى سنوورە). (مەسعود بەكر ئەحمەد: ۲۰۱۵: ۵۵). بەزۆرى فۆرمى كەمەستە بەكار ھاتووەكانى زمان، سنووردار و جیگىرن، بەلام ئەو واتايە بەردەوام بى سنوورە و لە گۆراندايە. وەك؛ فۆرمى وشەى (وەرەقە)، كە جارەن تەنیا واتای (كاغەز) ى دەدا، بەلام نىستا لە مامەلەى درواى دارايدا واتای (پارە- دۆلارى ئەمەريكى) یش دەدات و ئەم واتايە بۆ ھەلگۆيزراو. ئەمەش پىويستى ژيان و ايکردووە، كە ھىماى زمانى (وەرەقە) كە لە بنەرتدا لە زمانى ەمرەببىو ھاتووە ناو زمانى كوردى؛ واتای (دۆلارى ئەمەريكى) بەریتە پال و بەكار بەھینریت. ئەمەش دەبیتە ھۆى دەولەمەندکردنى زمانەكە و ناخپوور يان بەكار ھینەرى زمانەكە كەمتر ھەست بە ماندوويى دەكات، چونكە ئەم دياردەيە جگەلەوھى (كەلپىكى گەورە لە فەرھەنگى زمان پەردەكاتەو؛ ھۆكارىكە بۆ ئابورى كردن لە زماندا، لەبەر ئەوھى بە يەك وشە دەتوانریت چەند واتايەك لەلایەن قسەپىكەرانى زمانەو دەستەبەر بكریت و بەكار بىت). (مەحمەد قادر: ۲۰۲۱: ۳۵). بەمەش ژمارەى واتاكان بۆ ھىما زمانىيەكان زياد دەبیت. بۆ ئاشنابوونى گۆرانى واتای وشە لە دروستکردنى ن. وكتەدا، با سەرنج لەم نوكتەيە بەھین: ((رۆژىك و ھەمان پاشا لە سولەيمانىيەو دەروا تەو بۆ ھەلەبجە؛ لەناو ئاوەكەى "بوارەپان" دا توشى ژنىك دەبیت، كە لە ئاوەكە دەپەرتەو. تەماشاش دەكات ژنەكە بۆ ئەوھى تەرنەبى، دەرىكەى داكەندووە. پاشا وىستى بىدوینى و سەيرى ناولنگى دەكا و دەپرسیت: كچى كویندەرىت و چە كەسیت؟ ژنەكە دەلى: قوروان سەى سايقىم و دۆم. دەلى: بە خوا كەنى! لەشكى ناشىرىنت ھەيە، ئەو بۆچى دەمى و ھەا شىواو؟ ئەویش دەلىت: قوروان ئەو ئەر كەى لەسەر ئەو، ئەگەر لەسەر دەمى تۆ بووايە ددانىكى تىدا نەدەما و لەمە خراوترىشى لى دەقەوما)). (عەلادىن سوچادى ب. ۱: ۱۹۵۷: ۱۵۴). ئەوھى لێرەدا لەم نوكتەيەدا لىلەيەكەى لە نوكتەكەدا دروستكردووە؛ گۆرانى واتای وشەى (دەم) ە كە دەم بۆ خواردەن، بۆ (دەمى ئەندامى زاوزى ئافرەت) ەكە. واتە دەمى خواردن گۆراو بۆ دەمى ئەندامى زاوزى ئافرەت. بۆيە لێرەدا ھەر وشەى (دەم) ەكە نوكتەكە دروستدەكات، كە بەجۆرىكە لە جۆرەكانى شىو ە پەيوەندىيەك لە نىوان ھەردووك دەمەكەدا ھەيە.

بەشى دووھم

۲. نوكتەكانى "رشتەى مروارى" لەروانگەى لىلى زمانىيەو:

۲-۱. ھەلەھنجانى لىلى (ھاوبىزى، فرەواتايى، گۆيزانەوھى، رۆنانى): دەكریت لىلى وەك پىوانىكى ورد لە ديارى كردن و دەر ھىنانى جۆرەكانى لىلى لە نوكتەكانى "رشتەى مروارى" دا بەكار بىت و رێژەى جۆرەكانى لىلى يەكەش بەدەربخات. بەمەش نوكتە وەك جۆرىكە لە جۆرەكانى گالتهوگەپ بەھۆى زمانەو رۆللىكى ديار و كاريگەر لە نىوان ناخپوور و گۆيگر بگىریت و لە پەناى مەبەستەو ە خەندە و پىكەنىن دروستبكات.

۲-۲. خستەرووى لىلى لە "رشتەى مروارى" دا: "رشتەى مروارى" كە پىكەتووە لە (۸) بەرگ، گوزارشت لە ژيان و گوزەران و بارودۆخى ئەو سەردەمى كۆمەلگەى كوردى دەكات؛ لەبەر دەرنەچوون لە قەبارەى توژىنەو كە تەنیا ژمارەى لاپەرە و بەرگ و جۆرى لىلى نوكتەكە خراوتەروو. ئىنجا خویندەو و لىكدانەوھى لىلى بۆ ئەو نوكتانەى كە لەرېگەى لىلى يەو دروستدەبن؛ كراو ە پاشان ئامارەكەى خراوتەروو:

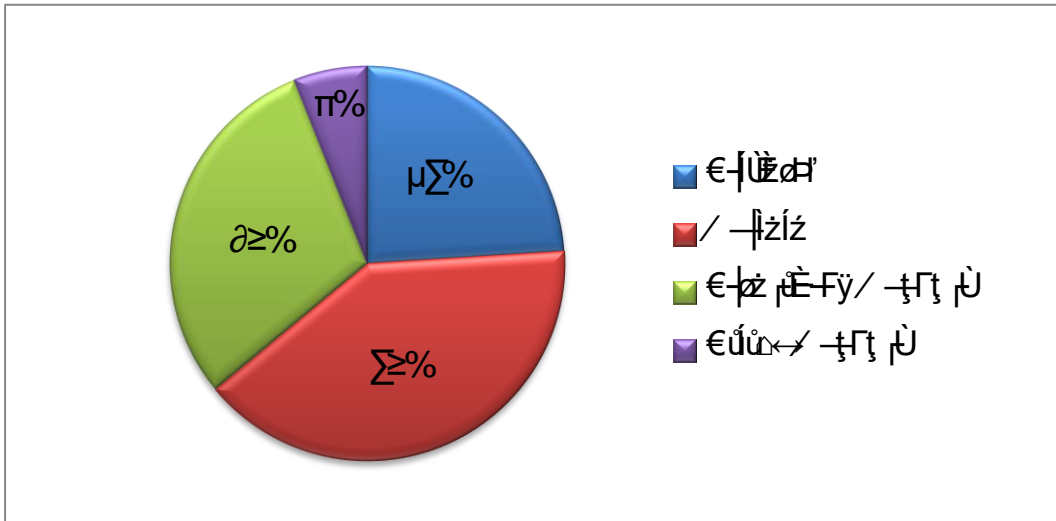
لاپڙه	بهرگ	کاکلهکهي	جوړی لیلی
۲۴	۱	شا دمپرسی: ناغا! زووتر <u>نهسیی</u> چاکت هه بوون، چپیان لیهات؟... شاهم، خاوهنی خویان سواریان بوون و رویشتن.	هاو بیژری
۲۵	۱ نیستش <u>پاشا سووره</u> که هستا، نه گوئی به پاشا کوره ئه دا نه به پاشای ساغه.....	هاو بیژری
۲۶	۱ ژنهکه، عزیزخان چاک دهخوا، بهلام نیمه <u>چاک نهکین</u> .	هاو بیژری
۲۷	۱ لیلی دهپرسن: <u>شاسوار کوری تویه؟</u> نهویش دهلیت: <u>من باوکی نهوم</u> .	گوینانهوهی
۲۸	۱ دهلی: روله، من دهزانم <u>تو کوری منی</u> ، بهلام تو نازانی <u>که من باوکی تو</u> .	گوینانهوهی
۲۹	۱ <u>دههول لیدهدهم</u> . دهلی: نهی بو چ دهنگی نایه؟ نهویش دهلی: بهیانی گویت له دهنگی دهبی.	فرمواتایی
۳۲	۱ جهنابی سهد، دهغل لای نیمه همیه و <u>دان</u> لای نیوه.	هاو بیژری
۳۲	۱ جا باوکهکهي دهیوت: تا منال بوو <u>لیم پاربوو</u> ؛ که گهوره بوو <u>لیم هاربوو</u> .	فرمواتایی
۳۲	۱ له دراوسی دوکانهکهي پرسى: ئهري فلان کس چی لیهات؟ نهویش وتی: " <u>چووه گوزهکوه</u> ".	فرمواتایی
۳۳	۱	... دهیوت: جا که دای بهدهم <u>سهگوه</u> نیتن لیدان به کهلکی چی دی؟	فرمواتایی
۷۱	۱ بهخوا یا شیخ <u>وهجاخم کویره</u> باوکی رحمةتیشی هر <u>وهجاخی کویربوو</u> .	فرمواتایی
۷۲	۱ ماموستا پیی ناوی؛ به گوری بابم <u>رمبه له بنیهوه هه لدهستینم</u>	گوینانهوهی
۷۵	۱ دهیوت: ههپوش مهپوش، وی <u>کونی داپوش</u>	فرمواتایی
۸۳	۱ وتی: بهسر <u>کوری دایکتا</u> . وتی: به شاهیدی کی؟ وتی: به شایهتی <u>کوری خوشکی خالت</u> .	گوینانهوهی
۸۸	۱ پیی دهلیت: پاشا به نان و <u>بهدانهوه</u> میانین.	هاو بیژری
۹۴	۱ لهم <u>تالعه رهشهی</u> من همه، <u>تالعم</u> خراوه. بیژم چی؟	هاو بیژری
۱۰۱	۱ وتی: نهگهر هندی <u>تهره</u> بینم پاشا ناخوا؟ <u>سهوزیه</u> .	هاو بیژری
۱۰۱	۱ دهلی: کوره وا نهزانی بو <u>بهکیکی تری دروست دهکهي</u> بهسری تو نهگهر لهوانه نهیوه که <u>بو خوت دروستکراپی</u> ، بیدرهوه به سرما.	رونانی
۱۰۳	۱ وهلا باوکم <u>ژوری خومه</u> و له دوو قهران کهمتری نادم.	فرمواتایی
۱۰۴	۱ به دهستیش ناوقهی کوپخای دهکرد: یانی <u>کوتامه دایکت</u>	هاو بیژری
۱۰۹	۱ کابراش وتی: تا جمعه لهو ماله دا بی، جاریکیکه من بهو ماله دا ناکمهوه، یان <u>من</u> ، یان <u>جمعه</u> .	هاو بیژری
۱۵۲	۱ نهویش دهلی: بهلی راسته، نهگهر <u>ژنهکه رهزایی</u>	هاو بیژری
۱۵۲	۱ کتوپر دهلی: یا شیخ نهوهی دایکی عهولقار <u>نهیدا په من</u> ، نهگهر تو <u>بندامایه</u> تویشم نهونده خوش دهویست.	هاو بیژری
۱۵۳	۱ ژنهکش دهلی: باوکی پیی نهوتووم له <u>کهری چاککه</u> .	هاو بیژری
۱۵۳	۱ کچم هیواش بر و با <u>مهقهسهکات کول نهبی</u>	فرمواتایی
۱۵۴	۱ نهویش دهلی: قوروان نهو نهرکهی لهسر نهوه، نهگهر لهسر دهمی تو بووايه ددانیکی تیدا نهئما و	فرمواتایی

هاوبیژیشەله دەلی: ئەم جوانوانە بۆ کوێ دەبە؟... سویندیان داوم لە کەری شەلیان چاک نەکەم.	۱	۱۵۶
هاوبیژی ئەری مەلا! تۆی مەلا سألحی گوزەیانکە ? مەلا سألحیش بە سەید دەلیت: ئەری سەید جەنابتی سەید ئەحمەدی عەلی عەیری ؟	۱	۱۵۶
فرمواتایی دانیشتیبوو دەعباکە ی شوڕبوو بوو. رۆڵە ئەو قاجی سێهەممە.	۱	۱۵۷
فرمواتایی وتی: نەو لالا! وتی کەواتە ئەگەر بە قەد هینەکە ی خۆم بی چۆنە؟ ئەندازە ی پێ ناوی وەکو ئەینم بە قەدەر دەمی تۆ باشە.	۱	۱۵۹
هاوبیژی شیخ رەزا پنی ئەلی: مەترسە ئەمینە. وا ئەمینا غاش راوەستاوه و ئەمیناغا گورج هەلەدەتای و دەلی: بەلی ئەگەر بیهیگیگیت رەزایە.	۱	۱۶۳
گۆزانهویی وتی: فلانی بە خوا من ئەگەر بچمە بەهەشتیش ناحەسیمەو ، تەنها لە مالەکە ی خۆما نەبێ. وتی: فلانی، بە خوا منیش تەناتە نەگەر بچمە جەحەنم یش دەحەسیمەو، تەنها لە مالەکە ی خۆما نەبێ.	۱	۱۶۳
رۆنایی ئەلی: لە شیخ مەحمود بپرسین ژنی حسابگر ە. شیخ مەحمودیش بەبی وەستان دەلیت: حسابگر ژنم.	۱	۱۶۵
گۆزانهویی ئەمیش دەلیت: پرا تۆ بۆچ ئەو دەدە دلت پیندەسووتیت ،	۱	۱۶۵
رۆنایی ئەویش دەلیت: نە بە سەری تۆ ئاغا ژم گاوه.	۱	۱۶۷
هاوبیژی مەلا خیرا دەلی: بەلی قوربان ماموستای رەزایە .	۱	۱۶۸
فرمواتایی کاکە تۆیش بەخیر بەشەو هەلەدستیتەو ؟ وتی: میزدەکەم و....	۲	۱۷۷
فرمواتایی ئەگینە ئەبویە لە هەورە تریشقەکە ی ئیوار یدا پاش پارگینم لی بدایە.	۲	۱۹۴
هاوبیژی خۆتان داپۆشن ئەو پیاوانە هاتن. وت: کەنی باوانت شیوی کوا پیاون، ئەمانە فەقین.	۲	۲۰۰
گۆزانهویی وتی: هەر کامیکتان ناوپردی پارە ی نەو مەدەنی .	۲	۲۱۳
فرمواتایی هەلی ئەگری باشە، ئەگینا وە تەنها فیشەکی ساردت دەکەمەو .	۲	۲۴۷
گۆزانهویی دەلی: بەسەری بابت ? دەلی بەسەری بایم .	۲	۳۰۹
گۆزانهویی ئەلی: نۆکەری گەوران ، خولامی سەری خانان ، ئاغا میرزا حەسەن خانی مورتوزا قولیخانی میراخورزادی کەمەر بەندە ی سەر جوقە ئەویش خیرا دەلی؛ قوربان! حسە .	۲	۴۲۷
هاوبیژی پلەکە دەهاویژی و دەلی: سەر و میش و حەج	۲	۴۲۸
هاوبیژی تکاتان لیدەکەم دەستەکە مەپرە، هەر لەلە ی بکە .	۲	۲۴۸
فرمواتایی گژگژ خەلیفە بە کەلە! گژگژ خەلیفە بە کەلە!	۳	۴۲۹
هاوبیژی پنیان دەوت: بالک بەلام هەر شوهرت هەر شوهرتی بالکی برامە بە بازار ، بە کۆلانا هەرچی دەر وا هە دەلی ؛ بالک ، بالک .	۳	۴۳۸
هاوبیژی ئەلی: بە فەخری عالم! خۆت کەری خۆت کەری!	۳	۴۴۳
هاوبیژی دەپرسی: نیرەلی سەن . ئەی وەچیا ئەزانئ ناوم نەلی یەسەنە	۳	۴۵۲
هاوبیژی سەگنکیان هەبوو هاتبوو "پا"	۴	۴۷۶
هاوبیژی الم غلبت الترک ئەلی: فلبت الروم . ئەویش لەناو نوێژەکەدا دەلیت: گویی مەدەری هەموویان دوژمنمانن	۴	۴۸۴

هاوبیژی	خاومن دوکان دهلئیت: <u>شترید؟</u> ئەلئ: گووی توی لی ئەواری هەر تو ماویت ئەزانی من <u>شاتریم</u> ، ئەوا تۆیش زانیت.	٤	٤٨٥
هاوبیژی	کابرایهکی بهغدایی پئی دهلئیت: <u>"گوه"</u> . ئەویش دهلئیت: دهویت باوک خۆت <u>گویت</u> من له غەزا دیمهوه.	٤	٤٨٦
گوێزانهوهیی شیخ عومەر دهلئیت: قوربان له دوینیوه من هەر له خهیالی تودام؛ کهچی تو دهستی خۆت وهشاند <u>ههم سواربوویت و ههم پیت گرتم</u> .	٤	٥١٥
گوێزانهوهیی وتی: زیاتر له سهه فیل دهرانم، بهلام راستی چاکترین ئەوهیه <u>نه من چاوم بهو بکهوئ؟ نه ئەو چاوی به من بکهوئیت</u> .	٤	٥٢٠
گوێزانهوهیی <u>نه من کهسیان دهناسم و نه ئەوانیش کهسیان من دهناسن</u>	٤	٥٢١
گوێزانهوهیی دهیوت: ژیر نهیتهوه ههلهستم <u>دایکت دهگیم</u> . مناله هەر ژیر نهبووه. ژنه وتی: <u>پرواناکا تا بهچاوی خۆی نهپینیت</u> .	٤	٥٢١
گوێزانهوهیی	... دهلئ: چما <u>بانگی همهی ریسوان</u> چنه؟ دهلئ: کوربه چنه؟ <u>ده وهرنه نوێزان ده وهرنه نوێزان</u> .	٤	٥٤٦
هاوبیژی دهلئ: <u>عهبدولواحد</u> . دهلئ: ده لاچۆ تو بهجیان بیله من عهبدی ههر دووکیانم.	٤	٥٥٢
هاوبیژی ئەویش دهلئ: قوربان <u>که زوره</u> ، بهلام بهر من ناکهویت.	٤	٥٥٧
گوێزانهوهیی کابرا دهلئ کاکه همه <u>گال چون لهسه رهشکه ههلهخریت؟</u> ئەویش دهلئ: ئاخر کورم <u>نهان مهعناي چیه؟</u>	٤	٥٦٢
پروانی پئی دهلئیت: خاله بریا لنگهکهی تریشت <u>گا بایه</u> . کابراش دهلئ: <u>ناغهم گایه هو لهوئ</u>	٤	٥٧٦
گوێزانهوهیی <u>نوێژی نهدهکرد</u> ئەویش دهیوت: <u>نهوهک فیربیم</u> .	٤	٥٧٩
فرمواتیایی قورعانهکهی بهوراغا <u>تهقهلی رانی شل کهیت!</u>	٥	١٥
هاوبیژی خویندنی نایهتی: <u>تتجافی</u> جنوبهم عن المضاجع. ئاغا وتی: مهلا من ئەمه نازانم، ئەبئ ناو ئیمهش ههبی له قورنانا.....	٥	٢٧
هاوبیژی پێشی وت که (<u>رهعد</u>)م کردوه بهناوی شیعر بو خۆم. بو نوسی: ئەی <u>ترت رهعد و تست رهشهب</u> .	٥	٣٧
فرمواتیایی بلین به مهلا موسا: ئەو بهر و بهردهرگا ئەو لئی دهپرسی کردومه بهو <u>کاغزه ئەو لئی نهنوسی</u> تا زوو بهیتهوه هیچ لئی نهترسی!	٥	٤٧
گوێزانهوهیی پئی وت: <u>نهگهر چاکیت لهک نیت</u> . <u>نهگهر لهکیت چاک نیت</u> .	٥	٥٦
هاوبیژی دهفرموی: <u>"فألهمها فجورها و تقواها"</u> مهعناي چي؟ "الم تر كيف" مهعناي چي؟	٥	٦١
فرمواتیایی به لای <u>رهشتا به سوکی نهمراندی!</u>	٥	٦٥
هاوبیژی شیخ ماری سهعاتچی دهچینه ئاودهستی مزگهوتتیک و پیاویک پئی دهلئیت: <u>فهرموو!</u> ئەمیش دهلئ: سوپاست دهکم من پاشماوه ناخۆم!	٥	٩٥
گوێزانهوهیی خهریکی دهرۆمکردن دهبی، دهبیاته سهر کوشکهکه و لهوئ پئی دهلئیت: <u>خوا بتداتی!</u>	٥	٩٦
گوێزانهوهیی وتی: مامۆستا! قسهکهی تو له ههر دووکیان ساردتره!	٥	٩٦

گويزانهوهي بهلام ئايا ومختى كه هاتيه دنياوه لهناو ژنهوه نه هاتيت؟	۵	۱۰۰
هاوبيزى راست دهكمن دهلين له تهقاويتهكان نه پرن؟ ئهويش خيرا پيينهلى: جا تازه خو كهلكى تى پرينت نهماوه!	۵	۱۰۳
گويزانهوهي دهلى: پياوهكه نهگهر من مردم تو چي دهكهى؟ سهى همه سههنيش دهلى: ئافرهت نهگهر تو نه مردى من چي بكهه؟	۵	۱۰۵
گويزانهوهي وتم: جا نهگهر پياو تينوى بوو چي دهكا؟ وتى: ئاو دهخواتهوه!	۵	۱۳۴
فرهواتايى نوسراوه: له بهر نهوه <u>دهرگاي دواوه</u> ويرانه له پيشهوه ته شريفتان بيت!!	۵	۱۳۹
هاوبيزى ئينسافت ببى، من نهگيرم. پيريزن دهلى ليرمش هر نهگير؟! ئهى كير له كوئيه؟!	۵	۱۳۹
فرهواتايى	... له ژنهكهى: نايشى نايشى من له <u>دواوه</u> داومه. ئينتر تو له پيشهوه مهديه.	۵	۱۴۰
گويزانهوهي توپى، ئيستته چون ئيشى وا دهكهيت؟! عهولاش هر كوتى پيوهددا و دهيووت: توپى تو خوش، توپى تو خوش!	۶	۱۸۳
گويزانهوهي سهى حسين دهلى: جهنابى ماموستا! چ نيعمه تيك لهوه باشتره كه روى جهنابت نابينم!	۶	۲۷۳
گويزانهوهي دهلى: ماموستا وه لا په نجا فلم نه دهيتى هه لدهستم بوئه وهى كچيك له ته نيشتهوه دانيشى! ئهويش دهلى: كاكه شيخ مارق سهه فلست دهدهمى و ههسته!	۶	۲۷۴
رونانى	... دهلين جري وري؟ يا وري جري؟	۶	۲۹۵
فرهواتايى من ئاگام له دواى خوم دهين، توپيش ناگات له بهرى خوت بى!	۷	۳۳۸
گويزانهوهي وتى: پهكو، وه لا نه فهندى له پاشى نا.	۷	۳۵۴

له دواى دهستنیشانکردن و پروونکردنهوهى لیلی له نوکتهکانی "رشتهی مرواری"دا؛ له کۆی (۱۲۲۶) نوکته، (۸۶) نوکته که له سهه لیلی بنیاتنراون، وهرگراوه؛ چۆرهکانی لیلی بهمشیهیه (۳۴) هاوبیزى و (۲۱) فرهواتايى و (۲۶) لیلی گويزانهوهي و (۵) لیلی رونانى بهدهستهات، و نهجامهكەش بهشیهوه ریزهه سههه، بهمشیهه هیلکاریهه خوارهوه دهچوو:

هینکاری لیلی له نوکتهکانی "رشتهی مرواری" دا

بهیپی ئهو ریژهیهی، که لهم هینکاریبهدا بهدست هات، ئهومان بو بهدیاردهکهوئیت، له جورهکانی لیلی دا (هاویژی) بهرزترین ریژهی تومارکردوو و (لیلی رۆنایی) نزمترین ریژهی تومارکردوو.

ئهجامهکان

آ. ئهو ئهجامانهی که له ژماره و نامارکانهوه به دهستهاتوون، بهمشیهیهی خوارمهیه:

۱. لیلی فهرهنگی (هاویژی) له نوکتهکانی "رشتهی مرواری" دا، به ریژهی له ۴۰% به پلهی یهکهم دیت، و لیلی فهرهنگی (فرهواتایی) به ریژهی ۲۴% به پلهی سیهیم دیت.

۲. لیلی ریزمانی (گوزانهوهی) له نوکتهکانی "رشتهی مرواری" دا، به ریژهی ۳۰% به پلهی دوهم دیت، و لیلی ریزمانی (رۆنایی) به ریژهی ۶% به پلهی چوارم و کوئایی هات.

۳. لیلی فهرهنگی (هاویژی) له نوکتهکانی "رشتهی مرواری" دا؛ بهرزترین ریژهی تومارکردوو و لیلی ریزمانی (رۆنایی) نزمترین ریژهی تومارکردوو.

ب. ئهو ئهجامانهی که له دهرهوهی ژماره و نامارکانهوه به دهستهاتوون، بهمشیهیهی خوارمهیه:

۱. هویهکانی دروستکردنی لیلی زمانی بهتایهتی واتایی رۆلیان له بنیاتنان و بهرهمهینانی نوکتهکانی "رشتهی مرواری" دا هیه.

۲. له نوکتهکانی "رشتهی مرواری" دا لیلی به هۆکاری فونولوجی، تهنیا خوی له (هیز و ناوازه) دا نابیننیهوه، بهکو ههندیکجاریش گۆرانه فونولوجیهکانیش (پاش و پیشکردنی دهنگهکان و گۆرانی دهنگهکان و پهیداوونی دهنگهکان) له وشهیهی مهبهستا لیلی له نوکتهدا دروستدهکهن.

٣. ئەوهی جیی سەرنج و گریمانە نەکرابوو ئەوهیه؛ که لیلی ریزمانی (گۆیزانەوهیی) له جۆرهکانی لیلی دا به ریزهی ٣٠٪ به پلهی دوهم هات.

٤. لیلی ریزمانی (گۆیزانەوهیی) خۆی پهیهوند دهکاتهوه به سیمانتیکی بهرهمهینانەوه، چونکه مامهله لهگهڵ دروستهێ ژیرهوه و سهروهوهی رستهدا دهکات.

سەرچاوهکان

سەرچاوه کوردی و عهرهبییهکان:

- ١- وریا عمر امین (٢٠٠٤)، چهند ئاسۆیهکی تری زمانهوانی، بهرگی بهکهه، دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی ئاراس، ههولێر.
- ٢- عهبدولمهناف رهمهزان نهحمهد (٢٠١١)، ئەتلهسی زمانی ههڕیمی کوردستانی عێراق وهک نمونه، دهزگای چاپ و بلاوکردنهوهی سپیریژ، چاپخانهی خانی، دهۆک.
- ٣- مهسعود بهکر نهحمهد (٢٠١٥)، دژواتا و فرمواتا له شیعرهکانی (گۆران) دا، نامهی ماستهر، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین، کۆلیژی زمان، ههولێر.
- ٤- محمد علی الخولی (١٩٨٢)، معجم علم اللغة النظري، انكليزی- عربي، مكتبة البنان، بيروت.
- ٥- ستيفن اولمان (١٩٩٧)، دور الكلمة في اللغة، ت: د. كمال محمد بشير، مصر.
- ٥- اف بالمر (١٩٨٥)، علم الدلالة، ت: مجيد عبدالحليم الماشطة، مطبعة العمال المركزية، بغداد.
- ٧- كلود جيرمان و ريمو لوبلان (٢٠٠٦)، علم الدلالة، ت: د. نور الهدى لوشن، المكتب الجامعي الحديث.
- ٨- ئەهورمهانی حاجی ماری (١٩٧٥)، وشه‌ی زمانی کوردی، چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کورد، به‌غدا.
- ٩- ساکار ئەنومر حه‌مید (٢٠٠٩)، وشه‌ی خواستن له‌ زمانی کوردیدا، نامه‌ی ماستهر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین، ههولێر.
- ١٠- بێخاڵ عه‌بدوڵلا سه‌عيد (١٩٨٩)، واتاسازی وشه‌، نامه‌ی ماستهر، زانکۆی سه‌لاحه‌ددین، کۆلیژی ئاداب، ههولێر.
- ١١- عه‌لاهه‌دين سوجادی (٢٠٠٥)، رسته‌ی مرواری، بهرگه‌کانی (١، ٢، ٣، ٤).
- ١٢- عه‌لاهه‌دين سوجادی (٢٠٠٧)، رسته‌ی مرواری، بهرگه‌کانی (٥، ٦، ٧، ٨).
- ١٣- سه‌عيد، يوسف شه‌ريف سه‌عيد (٢٠٠٦)، لیکۆلینه‌وه‌ی نوکته‌ له‌ روانگه‌ی زمانه‌وانیه‌وه، گۆفاری زانکۆی سلیمانی، ژ. ١٧، سلیمانی.
- ١٤- تابان محمهد سه‌عيد (٢٠١٤)، کێلگه‌ واتایه‌کان له‌ رکیفه‌مه‌ودای کۆمه‌له‌وه‌، نامه‌ی دکتورا، زانکۆی سلیمانی، کۆلیژی زمان، سلیمانی.

- ١٥- دولبر ئیبراهیم فەرەج شالی (٢٠٠٠)، نامەى ماستەر، زانکۆى سلیمانى، کۆلیژی زمان، سلیمانى.
- ١٦- فتاح مامە علی (١٩٨٩)، هاودەنگ لە زمانى کوردیدا، نامەى ماستەر، زانکۆى سەلاحەددین، کۆلیژی ئاداب، هەولێر.
- ١٧- رۆژان نوری عەبدوڵلا (٢٠١٣)، فەرەنگى زمان و زاراوەسازى کوردی، چاپخانەى جوارچرا، چاپى دووهم، سلیمانى.
- ١٨- تالیب حسین علی (٢٠١٤)، هەندى لایەن لە پەيوەندى نیوان رسته و واتا لە کوردیدا، چاپخانەى حاجى هاشم، هەولێر.
- ١٩- محمد معروف فتاح (٢٠١١)، زمانەوانى، چاپى سێیەم، چاپخانەى حاجى هاشم، هەولێر.
- ٢٠- سەباح رەشید قادر (٢٠٠٠)، هاوبیژی و فرەواتایى لە (گیرەمک)دا، نامەى ماستەر، زانکۆى سلیمانى، کۆلیژی زمان، سلیمانى.
- ٢١- جون لاینز (١٩٨٧)، اللغه والمعنى والسیاق، ت: عباس صادق وهاب، الطباعة والنشر دار الشؤون الثقافية العامة، العراق، بغداد.
- ٢٢- جون لاینز (١٩٨٠)، علم الدلالة، ترجمة: مجید عبدالحلیم الماشة واخرون، مطبعة جامعة البصرة، البصرة.
- ٢٣- شلیر رسول محمد (٢٠٠٤)، یاساکانى دارشتنى لارستەى دیارخەرى لە زمانى کوردیدا، نامەى دکتورا، کۆلیژی ئاداب، زانکۆى سەلاحەددین، هەولێر.
- ٢٤- دارا حمید محمد (٢٠٠٦)، پێوەندیە واتاییەکان لە زمانى کوردیدا، نامەى ماستەر، زانکۆى بەغداد، کۆلیژی پەرورده (ئین روشد)، بەغداد.
- ٢٥- أحمد مختار (٢٠٠٩)، علم الدلالة، مكتبة عالم الكتب، الطبعة السابعة، القاهرة.
- ٢٦- محمەد قادر محمەد امین (٢٠٢١)، لیکدانەوهى پەيوەندیە واتاییەکان بەپى تیۆرى سیما واتاییەکان، نامەى ماستەر، زانکۆى راپەڕین، کۆلیژی پەرورده، رانیه.
- سەرچاوه ئینگلیزییەکان:**

- David Crystal (2003), A dictionary of Linguistics and Phonetics, third edition, London: black well publishers.

- K. Horsy (2001), 101 Key ideas: Linguistics London.

- John Lyons (1977), Semantics, 2 Vols, London and New York, Cambridge University.